

Kur'ân'da Haram Ayların Anlamı ve Modern Dönemde İşlevinin Zayıflaması

The Meaning of the Sacred Months in the Qur'ân and the Weakening of Their Function in the Modern Period

Mustafa ÖZYİĞİT¹

¹ Uzm, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Burdur, Türkiye
Expert, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Burdur, Türkiye

mustafaozyigit056@gmail.com

ORCID: 0009-0007-9508-6984

https://ror.org/04xk0dc21

https://doi.org/10.53442/bitlisilahiyyatdergisi.1921070

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf / Citation: Özyiğit, Mustafa. "Kur'ân'da Haram Ayların Anlamı ve Modern Dönemde İşlevinin Zayıflaması". *Bitlis İlahiyat Dergisi* 15 (Haziran, 2026), 106 - 121.

ÖZET

Geliş Tarihi: 01.04.2026
Kabul Tarihi: 11.05.2026
Yayın Tarihi: 15.06.2026

Anahtar Kelimeler:

Tefsir, Kur'ân, Cähiliye,
Haram Aylar, Nesî

Cähiliye dönemi Arap toplumunda haram aylar; savaşın yasaklandığı, güvenliğin sağlandığı ve hac gibi dinî ritüellerin yerine getirildiği kutsal zaman dilimleri olarak kabul edilmiştir. Muharrem, Receb, Zilkade ve Zilhicce ayları, kabileler arası çatışmaların durdurulduğu ve toplumsal hareketliliğin belirli bir düzen içerisinde sürdürüldüğü dönemlerdi. Bu uygulama hem dinî kabullere hem de ticaret yollarının güvenliğini sağlama gibi pragmatik gerekçelere dayanmaktaydı. Ancak zamanla amacından sapmış ve "Nesî" adı verilen yöntemle manipüle edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim, Tevbe 36-37. ayetlerde bu müdahaleleri eleştirerek zamanın Allah tarafından belirlendiğini ve haram ayların bu ilâhî düzene tâbi olduğunu vurgulamıştır. Çalışma, haram ayların Cähiliye toplumundaki işlevini ve Kur'ân'ın bu geleneğe müdahalesini ele almaktadır. Modern dönemde bu aylara riayetin zayıflaması, Kur'ân'ın inşa ettiği çerçeve ile tarihsel pratik arasındaki kopuşla ilişkilendirilmektedir. Günümüzde savaş yasağının ve barış düzeninin hatırlanmaması, dinî zaman kavramının etkisini yitirmesi ve ümmetin ortak bir düzen anlayışından uzaklaşması öne çıkmaktadır. Ayrıca seküler zaman tasavvurunun yaygınlaşması, haram ayların temsil ettiği ahlâkî ve toplumsal idealin görünürliğini azaltmıştır. Bu nedenle haram ayların ihyası, yalnızca fikhî değil, zamanın kutsallığına dair yeni bir bilinç inşasını gerektirmektedir. Çalışma, konuyu Kur'ân'ın zaman anlayışı ve toplumsal düzen idealinin bir parçası olarak değerlendirerek meseleye bütüncül bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT

Date of Submission: 01.04.2026
Date of Acceptance: 11.05.2026
Date of Publication: 15.06.2026

Keywords:

Tafsir, Qur'ân, Jähiliyyah, Sacred
Months, Nasî

In Pre-Islamic Arab society, the Sacred Months were regarded as holy periods during which warfare was prohibited, security was maintained, and religious rituals such as pilgrimage were performed. The months of Muharram, Rajab, Dhu al-Qa'dah, and Dhu al-Hijjah were periods in which tribal conflicts were suspended and social mobility continued within a certain order. This practice was based both on religious beliefs and on pragmatic reasons such as ensuring the security of trade routes. However, over time, it deviated from its original purpose and was manipulated through the practice known as nasî. In verses 36–37 of Surah al-Tawbah, the Qur'an criticizes these interventions and emphasizes that time is determined by Allah and that the Sacred Months are subject to this divine order. This study examines the function of the Sacred Months in Jähiliyyah society and the Qur'anic intervention in this tradition. In the modern period, the weakening of observance toward these months is associated with the rupture between the framework established by the Qur'an and historical practice. Today, the neglect of the prohibition of war and the order of peace, the weakening influence of the concept of sacred time, and the distancing of the Muslim community from a shared sense of order have become prominent issues. Furthermore, the spread of secular perceptions of time has reduced the visibility of the moral and social ideals represented by the Sacred Months. For this reason, the revival of the Sacred Months requires not only a juridical approach but also the reconstruction of a new consciousness regarding the sanctity of time. By evaluating the issue as part of the Qur'anic understanding of time and the ideal of social order, this study aims to present a holistic perspective on the subject.

Makale Türü (Article Type)	Araştırma Makalesi / Research Article
Değerlendirme (Peer-Review)	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem / Double-Blind Peer Review / At Least Two External Reviewers
Etik Beyan (Ethical Statement)	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/ yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği, üretken yapay zekâ araçlarından faydalanması halinde bunun makalede ifade edildiği beyan olunur. <i>This study does not require ethical committee approval, as it is based on data obtained through literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography, and it is declared that the manner of utilizing generative AI tools is stated in the article. For complaint: bider@beu.edu.tr</i>
Benzerlik Taraması (Plagiarism Checks)	Turnitin
Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest)	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The author(s) has no conflict of interest to declare.</i>
Telif Hakkı ve Lisans (Copyright & License)	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / <i>Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.</i>

Giriş

Câhiliye devri Arap toplumunda yerleşmiş bulunan haram aylar uygulaması ayinle ilgili bir zaman takvimi unsurundan ibaret kalmamıştır. Savaşın yasaklandığı, güvenliğin üst seviyede olduğu ve ticaret ile hac hareketlerinin düzenlendiği geniş bir sosyo-kültürel mekanizmanın çerçevesini teşkil etmiştir. Haram aylar algısı, göçebe kabilelerin toplumsal dengelerini muhafaza etme, ticaret güzergâhlarının güvenliği hususunda ve dönemin dinsel algıları ile iç içe geçen normatif pratikleri düzenleme işlevi görmüştür. Zaman içerisinde örselenen veya siyasi çıkarlar uğruna manipüle edilen bu sistem, özellikle nesî' uygulaması biçiminde takvimsel müdahalelere zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda ise toplumsal düzen ve ilahî zaman anlayışıyla (vaktin kutsiyetini ve eşyanın hakikatini merkeze alan nizamla) tartışma konusu haline gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, takvime yapılan bu müdahalelere karşı koyarak¹ haram aylar uygulamasını yeniden tanımlamış ve onu ilahî zaman düzenine tâbi kılmıştır.

Çalışma, haram aylar uygulamasının Câhiliye toplumundaki sosyo-kültürel köklerinin tespit edilmesi ve Kur'ân'ın haram uygulamasına yönelik müdahalesinin, Câhiliye dönemine ait pratikleri ıslah ederek şer'î bir düzen içerisinde yeniden inşa etme süreci açısından incelemektedir. Bu bağlamda, haram ayların Arap toplumunda ne tür toplumsal ihtiyaçları barındırdığı, ekonomik ve dinî gerekçelere dayalı olarak ne tür anlam kazandığını ele almaktadır. Ayrıca nesî' uygulamasının haram ayların kutsiyetine ve takvim düzenine yönelik etkileri analiz edilmektedir.

Araştırma, klasik kaynaklar ve temel metinler üzerinden hareketle tarihsel analizlere odaklanmaktadır. Câhiliye devriyle ilgili klasik kaynaklardan elde edilen veriler sosyal ve kültürel bağlamı kurmada yardımcı olacaktır. Bunun yanında haram ayların toplumsal işlevi günümüz Müslüman toplumlarında haram aylara riayetın zayıflaması ve söz konusu zaman dilimlerinin dinî hayattaki belirleyiciliğinin azalması bağlamında değerlendirilecektir. Nitekim araştırmanın bulguları, tarihsel kaynaklardaki verilerin güncel toplumsal gerçekliklerle mukayese edilmesiyle anlamlandırılacaktır.

Tüm bunların yanı sıra, haram aylar geleneğinin modern dönemde neden işlevsizleştiği ve Müslüman toplumlarda bu geleneğe riayetın hangi gerekçelerle ortadan kalktığı sorularına odaklanmaktadır. Konu hem Câhiliye dönemi arka planı hem de Kur'ân'ın haram aylara dair getirdiği düzenlemeler üzerinden temellendirilmiştir. Bununla beraber çalışmanın odağı, bu hükümlerin günümüz dinî, toplumsal ve zaman algısı içinde nasıl görünmez hâle geldiğini açıklamak üzerinedir. İnceleme alanı, modern dönemde ortaya çıkan seküler zaman tasavvuru, hukuk sistemlerinin dönüşümü, ümmet bilincindeki parçalanma ve dinî ritüellerin toplumsal karşılık kaybı gibi unsurlarla sınırlandırılmıştır.

Haram aylar ekseninde yapılan çalışmaların sayısı sınırlı olmakla beraber mevcut çalışmalar haram aylar konusunu genellikle belirli yönleriyle ele almaktadır. Ayşenur Fidan Karateke'nin *Bir Kur'ân Üslubunun Ahkâmlaşma Süreci: Haram Aylar*² isimli tez çalışmasında, Kur'ân'daki üslubun hükme dönüşme biçimini ele almaktadır. İrfan Köse'nin kaleme aldığı *Haram Aylar Kavramının Tarihsel Okunuşu Üzerine Bir Araştırma* isimli kitap çalışması, haram aylar kavramın tarihsel seyrini kronolojik bir okuma üzerinden incelemektedir. Veli Kayhan'ın *Son Zaman Ayarı I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar* ve *Son Zaman Ayarı II: Nesî ya da Haram Aylara Müdahale* başlıklı çalışmaları ise özellikle takvim sistemine yapılan müdahalelerin teknik boyutlarına odaklanmakta ve meseleyi daha çok kronoloji ve hesaplama çerçevesinde ele almaktadır. Bu çalışma ise mevcut literatürden farklı olarak haram aylar geleneğini Kur'ân'ın gerçekleştirdiği anlam dönüşümü ve bu köklü mirasın modern dönemde uğradığı işlev kaybı/unutulma süreci ekseninde incelemektedir. Bu bakımdan haram aylara riayetın neredeyse tamamen ortadan kalkmasının sebeplerini analiz etmesiyle diğer çalışmalardan ayrılmakta ve özgün bir kimlik kazanmaktadır.

Bu araştırma, haram ayların tarihsel süreçte kazandığı dinî ve toplumsal anlamın günümüzde neden zayıfladığını ve bu durumun hangi faktörlerle açıklanabileceğini problem edinmektedir. Haram aylar meselesini yalnızca tarihsel bir uygulama veya takvim düzenlemesi olarak değil farklı dönemlerde kazandığı toplumsal ve dinî anlamlar üzerinden değerlendirmektedir. Makale, haram ayların aslî mahiyetinden uzaklaşma süreçlerini ve modern dönemdeki görünmezliğini merkeze almaktadır. Bu bağlamda araştırma,

¹ Hayrettin Karaman- Mustafa Çağrı, *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), et-Tevbe 9/36-37.

² Ayşenur Fidan Karateke, "Bir Kur'ân Üslubunun Ahkâmlaşma Süreci: Haram Aylar", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 64/1 (Ağustos 2025), 123-137.

Kur'ân'ın inşa ettiği zaman tasavvurunun modern sosyolojik gerçekliklerdeki karşılığını sorgularken aynı zamanda âyetlerin nüzul bağlamındaki işlevselliği ile evrensel mesajının günümüzdeki uygulama imkânları arasındaki boşluğu tefsir perspektifinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece literatürde çoğu zaman birbirinden bağımsız biçimde incelenen tarihsel arka plan, nesî' müdahalesi ve Kur'ânî yaklaşım, bu araştırmada ortak bir bağlam içinde yeniden yorumlanmaktadır. Haram ayların günümüzdeki unutulmuş sürecini tarihsel arka planı ve dinî pratikteki dönüşümlerle birlikte açıklamaya imkân veren bütüncül bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1. Haram Ayların Sosyo-Kültürel İşlevi

Câhiliye devrinde haram aylar, kabilelerin ve bireylerin çatışmalardan uzak durduğu, can ve mal güvenliklerinden endişe duymadan hareket edebildikleri aylardır. Kan davalarının yol açtığı düşmanlıkların durduğu ve toplumun büyük bedeller ödemesine neden olan kavgaların geçici olsa da askıya alındığı bir zaman dilimi olarak görülmekteydi.³ Bu aylar içerisinde kabileler pazarlarını güven içerisinde kurar, sefer ve ticaret yollarını kolay bir şekilde kullanırdı. Hac ibadetini rahatlıkla yerine getirirlerdi.⁴ Bu bağlamda haram aylar yalnızca dini bir takvim unsuru olmanın ötesinde sosyal düzenin ve güvenlik mekanizmasının temel taşı niteliğini taşımıştır.

Câhiliye toplumunda merkezi yönetim sisteminin olmaması, kabileler arasındaki husumetin süreklilik kazanmasına ve en ufak bir gerilimin uzun süreli kan davalarına dönüşmesine sebep oluyordu. Bu koşullar altında haram aylar, Arap yarımadası genelinde geçerliliği kabul edilen ender müşterek kurumlardan biri olması hasebiyle fiilî bir barış zeminin oluşturmuştur. Kabilelerin bu aylara gösterdiği hürmet, herhangi bir zorlayıcı güç olmaksızın savaşların durmasını ve toplumsal hayatın en azından yılın belirli dönemlerinde güvenlik altında devam etmesini mümkün kılıyordu. Ticaret yollarının açılması, panayırların güven içinde kurulabilmesi ve dinî ritüellerin kesintisiz şekilde icra edilebilmesi, bu ortak zaman bilincinin sağladığı güvenlik ortamı sayesinde gerçekleşiyordu.⁵ Buna bağlı olarak haram aylar, merkezi otorite eksikliğinde bile toplumsal düzeni koruyabilen işlevsel bir mekanizma niteliği taşımaktaydı.

1.1. Toplumsal Düzeni Sağlama

Arap yarımadasında doğrudan güvenliği sağlayacak merkezi bir otoritenin bulunmadığı Câhiliye döneminde kişilerin korunabildiği alanlar kabilelerin hâkimiyet sahasıyla sınırlıydı. Bu sahaların dışına çıkıldığı takdirde can ve mal güvenliğini teminat altına alacak herhangi bir üst yapı mevcut olmadığından her kabile diğer kabileler için potansiyel bir tehdit teşkil ediyordu. Bu nedenle geniş coğrafyanın ortak ihtiyaçlarını karşılayacak düzenli bir sistem ortaya çıkmamıştır.⁶

Ticaret, seyahat ve dinî vecibeler, kabileler arası çatışma ve güvenlik zafiyetinin hâkim olduğu bir toplumsal yapıda ciddi riskler altında icra edilmekteydi. Böyle bir ortamda haram aylar, Arap topluluklarının dinî inançlarıyla şekillenmiş müşterek bir gelenek olarak toplumsal hayatın devamını sağlayan çözüm yolu olarak görülmektedir. Bu dönemlerde kan dökülmesinin yasaklanması, kabileler arası geçici de olsa barış atmosferi oluşturmaktaydı. Böylece panayırlar kuruluyor, ticari hareketlilik artıyordu. Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırların kurulması, sağlanan bu güvenli ortam vesilesiyle sadece ticaretin değil aynı zamanda şiir, hitabet ve kültürel rekabetin de yoğun bir şekilde gerçekleştiği merkezlere dönüşmüştü.⁷ Bu yönüyle haram aylar, ekonomik canlılığın sürmesini ve kültürel birikimin aktarılmasını sağlayan önemli bir toplumsal düzen mekanizması işlevi görüyordu.⁸ Ayrıca farklı kabilelerin aynı kutsal zaman dilimlerine riayet etmesi, yılın belirli dönemlerinde kabile sınırlarını aşan bir ortak zaman bilinci meydana getirerek, parçalı toplumsal yapıda kolektif bir düzen fikrinin kısmen de olsa ortaya çıkmasına katkı sağlıyordu.⁹ Bununla

³ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmî'l-Kitâb*, nşr. Alî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 7/538.

⁴ Hacı Mehmet Altuntaş, *Cahiliye Çağında Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Kan Davası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 148.

⁵ Salamah Salih Sulayman Aladie, *Meccah Trade Prior to the Rise of Islam* (Durham: University of Durham, 1991), 147-148.

⁶ Muhammed b. Yusuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhîr fî't-Tefsîr*, nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2001), 4/28.

⁷ Cem Tüysüz- Zehra Hira, "Hz. Muhammed Döneminde Medine'de İktisadi Hayat", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 63 (2018), 467-468.

⁸ Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî, *el-Eğâni* (Dârü'l-Kütüb, 1963), 22/66.

⁹ Cafer Acar, *Cahiliye'de ve Risalet Döneminde "Savaş" Olgusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 27.

birlikte haram aylar, güvenlik ve ekonomik hareketliliği temin eden bir zaman dilimi olmanın ötesinde, kabileler arası ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde yeniden tanımlandığı bir zemin de oluşturmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan geçici istikrar hali, taraflar arasında karşılıklı hak ve yükümlülüklerin fiilen tecrübe edilmesine imkân tanımıştır. Böylece toplumsal ilişkilerde keyfiliğin sınırlandırılmasına katkı sağlamıştır. Bu yönüyle haram aylar, sürekliliği sınırlı olmakla birlikte, daha düzenli bir toplumsal yapının imkânını gösteren bir tecrübe alanı olarak da değerlendirilebilir. Bu yönüyle haram aylar, kabile toplumunun dağınık ve çatışmacı yapısı içinde kısa süreli güven zeminini oluşturarak sosyal hayatın devamlılığını mümkün kılan en önemli gelenek haline gelmiştir.

1.2. Kutsal Zaman Tasavvuru

Câhiliye döneminde kutsal zaman tasavvurunun belirleyici unsurlarından biri olan nesî', haram ayların yerlerinin değiştirilmesi yahut ertelenmesi şeklinde uygulanan bir zaman düzenleme pratiğidir.¹⁰ Bu uygulama, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda kutsal zamanın işlevsel biçimde yeniden konumlandırılmasına imkân tanımıştır. Câhiliye devri Arap toplumunda, bazı istisnalar dışında haram ayların kutsallığı genel kabul görmüştür. Bu aylarda dokunulmazlığı ihlal edecek davranışlardan kaçınmak, nesilden nesile aktarılan bir inanç olarak sürdürülmüştür.¹¹ İslâmiyet ise bu uygulamanın taşıdığı vizyonu bütünüyle reddetmiştir. Bilakis haram ayların sahip olduğu kutsiyetin kaynağını açıklayarak ona ilâhî bir misyon kazandırmıştır. Kur'ân'ın ortaya koyduğu çerçeveye göre *"Gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah katında ayların sayısı on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır"*¹² hükmüyle yılın dört ayının "kutsal zaman" olarak belirlenmesi¹³ belirli bir topluluğun tarihsel tecrübesine, mitolojik kabullerine yahut yerel örflerine dayanan beşerî bir düzenleme değildir. Aksine bu zamanların dokunulmazlığı vahiy merkezli bir düzenlemeye işaret eder. Kutsiyetin kaynağı da ilâhî iradeye bağlanır. Böylece Kur'ân, câhiliye toplumunda sürdürülen haram aylar geleneğinin mahiyetini tashih etmiştir. Din dışı bir uzlaşıya dayanan kültürel pratik olmaktan çıkarak tevhidi bir zaman anlayışı içinde yeniden konumlandırılmıştır.¹⁴

Kur'ân, zamanın dokunulmazlığına yönelik müdahaleleri sadece bir gelenek ihlali olarak değil aynı zamanda ilâhî düzene yöneltmiş bilinçli bir tahrif olarak değerlendirir. İslâm'a göre zamanı belirleme, hüküm koyma ve bu hükümleri değiştirme yetkisi bütünüyle Allah'a aittir.¹⁵ Senenin dört ayının "muhterem" kılınması da bu yetkinin bir tezahürüdür. Nitekim âyette *"Aylara ek yapmak, inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir, inkârcıların daha da sapmasına yol açmaktadır. Onlar (ayların sayısını) Allah'ın yasakladığı aylara uyarlamak üzere, bu eklemeyi bir yıl helâl bir yıl haram sayıyorlar ki, böylece Allah'ın haram kıldıklarını meşrû hale getirsinler. Bu yaptıkları kötü işler kendilerine güzel görünüyor. Allah inkârcılar topluluğunu doğru yola iletmez."*¹⁶ buyurularak nesî' uygulamasının şiddetle kınandığı bu ilâhî beyanla, söz konusu müdahalenin teknik bir takvim düzenlemesinin ötesinde dinî bir sapma olarak görüldüğü teyit edilmektedir. Söz konusu âyette haram ayların keyfî biçimde yer değiştirilmesi, sayıların değiştirilmesi veya ilâhî bir yasağın insanlar tarafından geçersiz kılınması küfürde ileri gitme olarak nitelenmiştir.¹⁷

Nesî' uygulamasını gerçekleştiren kişilerin kendilerini, farkında olarak yahut olmayarak, ilâhî hükmü tashih ediyormuş gibi bir pozisyona yerleştirmeleri, Kur'ân'ın eleştirisinin merkezini oluşturur. Bu tavır, Allah'ın belirlediği düzenin eksik yahut hatalı olduğu iddiasını zımnen kabul etmek gibi sonuçlara kapı aralayabileceğinden, zamanın kutsiyetinin ihlali sadece pratik bir sorun değil aynı zamanda teolojik bir sapma olarak değerlendirilmektedir.¹⁸ Dolayısıyla Kur'ân'ın nesî' uygulamasına yönelik itirazı, takvimsel bir düzeltmeden çok daha ötesine geçmektedir. Kutsal zaman anlayışının ilâhî iradeye dayalı bütünlüğünü

¹⁰ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed b. Velîd el-Ezrakî, *Ahbaru Mekke ve me cae fiha mine'l-âsâr*, thk. Rüştî Salih Melhas (Beyrut: Darü'l Endülü's li'l-Neşir, ts.), 1/183-184.

¹¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Dârus-Sâkî, 2001), 8/52.

¹² et-Tevbe 9/36.

¹³ et-Tevbe 9/36; el-Bakara 2/217.

¹⁴ İrfan Köse, "Haram Aylar Kavramının Tarihsel Okunuşu Üzerine Bir Araştırma", *Tarih Araştırmaları-II*, ed. Yunus Emre Tansü - Semra Çerkezoğlu (Ankara: İksad Yayınları, 2022), 49.

¹⁵ Veli Kayhan, "Son Zaman Ayarı-II: 'Nesî'i' ya da Haram Aylara Müdahale", *Bilimname* 28/1 (2015), 21.

¹⁶ et-Tevbe 9/37.

¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Darü'l A'lemî, 1409/1989), 3/1112.

¹⁸ Mustafa Ünver, "Nesî' Âyeti ve Modern Nesî Uygulamaları", *Diyanet İlmî Dergi* 52/2 (2016), 58.

koruma hedefi taşımaktadır.¹⁹ Nitekim Kur'an'da nesî' uygulaması, "Nesî, inkârda ileri gitmekten başka bir şey değildir; inkâr edenler onunla saptırılır..."²⁰ ifadesiyle doğrudan eleştirilmekte ve haram ayların yerlerinin değiştirilmesi ilâhî düzenin ihlali olarak aktarılmaktadır. Taberî (ö. 310/923), nesî' uygulamasını Allah'ın haram kıldığı ayların yerini değiştirerek helâli haram, haramı helâl kılma girişimi olarak değerlendirmektedir.²¹ Bu çerçevede haram ayların belirlenişinin Allah'a nispet edilmesi, söz konusu zaman düzeninin beşerî müdahalelerle değiştirilemeyecek bir bütünlük taşıdığını ortaya koymaktadır.

İslâm öncesi Arap toplumunda haram geleneğinin, basit bir güvenlik tedbirinden ziyade köklü ve derin bir anlam ihtiva ettiği görülmektedir. Bu dönemlerde çatışmaların askıya alınması, farklı kabilelerin ortak bir zaman dilimine saygı göstermesi ve toplumsal hayatın bu takvime göre düzenlenmesi Arap toplumunda "kutsal zaman" fikrinin yerleşmesine zemin hazırlamıştı.²² Nitekim Câhiliye Arapları, atalarından devraldıkları anlayış doğrultusunda haram aylara özel bir hürmet gösteriyorlardı. Savaşmak, yol kesmek, kan davaları gibi toplumun huzurunu bozan alışkanlıkları toplumsal baskı ve inançsal bir tabu sebebiyle uygun görmüyorlardı.²³ Bu ortak hassasiyet, kabileler arasında zamanın kutsiyetine yönelik fiilî bir riayet kültürü oluşturuyordu. Yılın belirli dönemlerinde toplumsal düzenin kendiliğinden sağlanmasına katkı sağlıyordu. Böylelikle haram aylar, dağınık kabile yapısı içinde sürekliliği olan nadir müştereklerden birini meydana getiriyordu.²⁴

İslâm'ın haram aylar geleneğini tamamen ortadan kaldırmayıp belirli ilkeler çerçevesinde yeniden tanımlaması da zamanın keyfî müdahalelerden arındırılması ve ilâhî bir düzenin parçası olarak anlaşılmasıyla doğrudan ilintilidir. Bu sebeple haram aylar hem toplumsal barışın hem de kutsal zaman tasavvurunun şekillendiği bir zemin olarak Kur'an'ın konuya müdahalesinin anlaşılmasında temel bir referans noktası oluşturmaktadır.

1.3. Nesî' Uygulamasının Sosyo-Pragmatik İşlevi

Câhiliye döneminde nesî', takvim üzerinde yapılan sıradan bir değişiklikten ibaret değildi. Bu uygulama, kutsal zamanın işleyişine doğrudan müdahale anlamı taşıdığı için Arap toplumunun dinî ve sosyal düzenini derinden etkilemiştir.²⁵ Haram ayların hangi yıllarda ne şekilde uygulanacağına karar verme yetkisi kabileler arasında belirli bir soya mensup kişilere bırakılmıştı. Özellikle Mâlik b. Kinâne'nin soyundan gelenler²⁶ söz konusu vazifeyi kabileden alınan bir yetki olarak değil de kendilerine mahsus bir imtiyaz olarak telakki etmişlerdir.²⁷ Onlar bunu dinî bir sorumluluk olarak yerine getiriyorlardı. Böylece nesî' kutsal zamanın belirlenmesiyle beraber hac organizasyonunun düzeniyle yakından ilişkili bir kurum haline gelmiştir.

Nesî' uygulamasının ortaya çıkışında ekonomik ve toplumsal gerekçeler etkili olmuştur. Kaynaklarda, hac mevsiminin belirli bir mevsimde sabit kalmasının Araplar için önemli olduğu aktarılır. Bunun nedeni, hac döneminin yalnızca dinî bir ibadet zamanı olmamasıdır. Aynı zamanda bu dönem, büyük panayırıların kurulduğu, ticaret faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve ürünlerin geniş bir dolaşım ağı içerisinde pazarlandığı bir ekonomik hareketlilik süreci olarak değerlendirilmektedir. Bereketli mevsimlerde ürün çeşitliliğinin ve ticari hareketliliğin artması hacın bu zamanlara denk getirilmesini cazip kılıyordu. Bu sebeple bazı yıllarda haram ayların yerleri değiştirilerek, hac zamanının güneş takvimine uygun biçimde kaydırılması sağlanıyordu. Böylece hem ticari faaliyetler hem de kabileler arası buluşmalar en elverişli döneme taşınmış oluyordu.²⁸

Süheylî (ö. 581/1185), Arapların takvime yönelik müdahalesinin iki temel gerekçeye dayandığını belirtir:

¹⁹ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd* (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 10/180.

²⁰ et-Tevbe 9/37.

²¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* (Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, ts.), 14/369-371.

²² Kasım Şulul, "Hicrî Takvimin Ortaya Çıkışı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2002), 150.

²³ Kevser Başar, *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 15.

²⁴ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, thk. Muhammed Haccî - Ahmed Şarkâvî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-mağribî'l-İslâmî, 1408/1988), 18/315; Ebûssuûd el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa Ebûssuûd Efendi, *İrşâdü'l-aklî's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Daru İhyai't-Türâs, ts.), 2/405.

²⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1993), 2/790.

²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî İbn Habîb, *el-Muhabber* (Beyrut: Dâru'l-Âfâk el-Cedîd, ts.), 156.

²⁷ Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudârî, *Muhâdarâtü târihi'l-ümmi'l-İslâmiyye: ed-Devoletü'l-Ümeviyye* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.), 1/60.

²⁸ Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *el-Âsârü'l-bâkiyye 'ani'l-kurûnîl-hâliyye* (Leipzig: Chronologie Orientalischer Völker von Al-Berunî, 1923), 62.

Bunlardan birincisi, hac mevsimlerini sabit bir zaman diliminde tutma arzusu; ikincisi ise ticari hareketliliğin yoğunlaştığı dönemlerde panayırları güvenli bir şekilde gerçekleştirme isteğidir. Bu nedenle nesî', Câhiliye toplumunda hem takvimi düzenleyen pratik bir araç hem de ekonomik çıkarları koruyan bir mekanizma olarak işlev görmektedir.²⁹

Câhiliye Araplarının nesî'ye başvurmalarının bir diğer gerekçesi, haram ayların ardışık biçimde gelmesinin savaşçı kabile düzenini zorlamasıyla ilişkilendirilir. Göçebe hayatın temel geçim kaynakları arasında baskın, akın ve kabile çatışmaları bulunduğundan, üç haram ayın birbirini takip ettiği dönemlerde silahlı faaliyetlere ara verilmesi birçok kabile açısından ciddi bir ekonomik ve stratejik kayıp olarak görülmekteydi. Bu nedenle bazı kabileler, savaşın gerekli görüldüğü yıllarda haram ayların sıralamasını değiştirerek fiilî bir esneklik alanı yaratmışlardır.³⁰ Bu görüşü destekleyen rivayetlerde, Arapların belirli bir yılı kendi lehlerine uygun hâle getirebilmek için kutsal sayılan bir ayı geçici olarak "helal" kabul edip yerine başka bir ayı "haram" saydıkları aktarılmaktadır. Böylelikle hem dört haram ayın sayısı muhafaza ediliyor hem de savaş düzeni kesintiye uğratılmadan sürdürülüyordu.³¹

Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Tabatabâî (ö. 1981), nesî'nin özellikle savaş faaliyetlerini devam ettirme amacıyla uygulandığını vurgular. Nitekim Taberî de bu uygulamayı, kabilelerin savaş arzularını tatmin etmek adına haram ayların yerini keyfî olarak değiştirmesi şeklinde tanımlamaktadır.³² Meselenin hem ilahî sınırları ihlal eden hem de toplumsal ve siyasi otorite kurma amacı taşıyan boyutuna dikkat çeker.³³ Bu yorum çerçevesinde, takvimsel müdahalenin temel motivasyonunun hac gibi dinî ritüelleri ertelemekten ziyade, kabileler arası güç dengesini korumak ve savaş zamanlamasını kendi lehlerine uyarlamak olduğu belirtilir. Dolayısıyla nesî', Câhiliye toplumunda hem güvenlik kaygılarının hem de ekonomik çıkarların etkisiyle ortaya çıkan bir pratik hâline gelmiştir. Zamanın kutsallığına yönelik algının toplumsal şartlara göre esnetilebildiğini göstermiştir.³⁴

Câhiliye döneminde nesî' uygulamasının kurumsal bir yönü bulunduğu dair rivayetler aylara yapılan müdahalenin belirli kabilelerin kontrolünde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. İbn Esîr'in (ö. 630/1233) aktardığına göre Cürhüm kabilesinden sonraki süreçte Mudar kabilesi, Beytullah'ın idaresine dair birtakım görevleri üstlenmiştir. Bu işlerle meşgul olan kimselere "kalammas" adı verilmektedir. Kaynaklarda bu görevin Huzeyfe b. Fukaym b. Kinâne tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir.³⁵ Kurtubî'nin (ö. 671/1273) naklettiği rivayetlerde de benzer şekilde Benî Kinâne kabilesinin bu uygulamadaki belirleyici rolüne işaret eden isimlerin öne çıktığı görülmektedir.³⁶

Ebû Vâil'den (ö. 82/701) nakledilen bir rivayete göre Arapların kimi zaman Muharremi Safere çevirip o ayda savaş yaptıklarını böylece haram ayların sağladığı barış ortamını kendi lehlerine çevirerek ganimet elde etmeye çalıştıkları bildirilmektedir.³⁷ Bu tür örnekler, nesinin sadece teknik bir takvim düzenlemesi olmadığını güç sahibi kabilelerin askerî ve ekonomik çıkarları doğrultusunda araçsallaştırıldığını göstermektedir. Nitekim Cevâd Ali nesî' uygulamasını esasen haram aylarda savaşabilmek için geliştirilen bir yöntem olarak değerlendirmektedir. Güçlü kabilelerin bu tür amaçlarını meşrulaştırmak üzere kalammasların otoritesinden yararlandıklarını ifade etmektedir.³⁸

Câhiliye döneminde haram ayların zaman içinde kaydırılması, takvimsel bir düzenleme ötesinde toplumsal hayatı doğrudan etkileyen bir uygulama niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm ve Hz.

²⁹ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sireti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekil (Kahire, 1968), 1/248.

³⁰ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 157; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 1/248.

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Hişâm Semir el-Buhari (Riyad, 2003), 8/137.

³² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/247.

³³ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Taberî= Târîhu'r-rûsul ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387), 3/150-152.

³⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zehmahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki gavazimi't-tenzil ve uyunû'l-ekâvil fi vucuhi't-te'vil*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud- Ali Muhammed Muavviz (Riyad, 1998), 3/43; Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut, 1973), 9/272.

³⁵ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* (Beyrut: Dâru'l Fikr, ts.), 1/252.

³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/138.

³⁷ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi Tefsiri'l-Me'sûr* (Beyrut, 1983), 4/189.

³⁸ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/495.

Peygamber (s.a.v.) nesî'nin bozduğu düzeni yeniden tesis etmek üzere meseleyi köklü biçimde ele almıştır. Zira haram ayların yerlerinin değiştirilmesi, savaş ve barış zamanlarının keyfî biçimde belirlenmesine yol açarak güvenlik, ibadet ve ticari faaliyetlerin düzenli şekilde yürütülmesini zorlaştırmıştır. Bu durum toplumsal hayatın istikrarını doğrudan etkileyen bir belirsizlik üretmiştir. Nitekim Ebû Bekre'den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanın Allah'ın yaratılıştaki düzenine döndüğünü bildirmiştir. O, Yılın on iki ay üzerine kurulu aslî yapısını vurgulamış ve bunların içindeki dört haram ayı açık biçimde belirtmiştir.³⁹ Bu beyan, müşrik Arapların nesî aracılığıyla yıllardır sürdürdükleri takvim müdahalelerinin artık geçersiz kılındığını ilan eden bir dönüm noktası niteliğindedir. Yukarıdaki rivayetlerde işaret edildiği üzere bu açıklama, kabilelerin yeni bir nesî tertibine girişmeye hazırlandıkları bir dönemde yapılmıştır. Bu vakıa, daha önce toplumsal ihtiyaçlara göre esnetilebilen zaman tasavvurunun, Kur'ân ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yeniden tanımlandığını göstermektedir. Zira nesî uygulaması, savaş ve barış zamanlarının keyfî biçimde belirlenmesine imkân tanıyarak hem güvenlik düzenini hem de ibadet ve ticaret hayatının sürekliliğini belirsiz hâle getirmekteydi. Buna karşılık ilâhî müdahale ile zamanın belirlenmesi sabit bir ilkeye bağlanmış, haram ayların yeri ve işlevi beşerî tasarrufların ötesinde değiştirilemez bir çerçeveye oturtulmuştur. Böylece kutsal zaman anlayışı, geçici toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenen bir uygulama olmaktan çıkarılarak normatif ve bağlayıcı bir dinî düzen niteliği kazanmıştır.

Kur'ân, nesî uygulamasını "*Nesî, inkârda ileri gitmekten başka bir şey değildir...*"⁴⁰ ifadesiyle açık bir şekilde eleştirmektedir. Bu eleştirinin temelinde ise bazı kabile temsilcilerinin ayların yerlerini değiştirerek helal olan bir zamanı haram, haram olan bir zamanı da helal hâle getirmeleri yer almaktadır. Zira bazı kabileler, savaş ve ticaret gibi ihtiyaçlara bağlı olarak haram ayların sağladığı güvenlik ve dokunulmazlık imkânını kendi lehlerine göre yeniden düzenlemek istemiştir. Bu doğrultuda ayların yerlerini değiştirerek savaşın yasak olduğu dönemleri ileriye veya geriye kaydırmışlardır. Bu durum, barış ve güvenlik zamanlarının öngörülebilirliğini ortadan kaldırarak hem toplumsal düzeni hem de ibadet ve ticari faaliyetlerin sürekliliğini olumsuz etkilemiştir. Bu müdahaleler toplumun ibadet düzenini, ekonomik döngüsünü ve haram ayların sağladığı güvenlik alanını doğrudan zedelemektedir. İslâm, kamerî takvimi esas alarak bu keyfiliği tamamen ortadan kaldırmıştır.⁴¹ Kur'ân, zamanın kutsiyetini kabile menfaatlerinin ötesinde ilâhî bir prensip olarak belirlemiştir. Böylece hem nesî hem de haram ayların yerlerinin değiştirilmesi, savaş yasaklarının keyfî biçimde ihlâl edilmesi ve kutsal zamanların kabile çıkarlarına göre yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalar son bulmuştur. Toplumsal hayatın döngüsünü belirleyen kutsal zaman anlayışı sabit bir temele oturtulmuştur.⁴²

2. Modern Dönemde Haram Aylara Riayetinin Zayıflaması

Modern dönemde haram aylara yönelik bilincin zayıflaması salt tarihsel bir kopuşun neticesi olmayıp, aksine toplumsal, siyasal ve hukukî dönüşümlerin etkileşimiyle şekillenen çok katmanlı bir sürecin ürünüdür.⁴³ İslâm öncesi Arap toplumunda sosyal hayatı düzenleyen önemli bir gelenek olan haram aylar⁴⁴, erken İslâm döneminde de barış düzeni, zaman kutsiyeti ve toplumsal istikrar gibi gerekçelerle Kur'ân tarafından yeniden temellendirilmişti.⁴⁵ Fakat İslâm coğrafyasının genişlemesi, farklı kültür çevrelerinin etkisi, devlet yapılarının değişimi ve takvim sistemlerinin dönüşmesi gibi gelişmeler haram aylar geleneğini zamanla gündelik hayatın dışına itmiştir. Özellikle modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber dinî takvimlerin kamusal alandaki belirleyiciliği azalmıştır. Savaş hukuku, güvenlik politikaları ve toplumsal düzen gibi alanlar dinî olgulardan bağımsız şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bu durum, haram ayların temsil ettiği normatif ve toplumsal işlevlerin modern dönemde hatırlanmamasına zemin hazırlamıştır. Haram ayların birer ibadet zamanından ziyade tarihsel bir olgu olarak algılanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla modern dönemde haram aylar belirgin biçimde zayıflamasının nedenleri sadece fikhî hükümlerin teorik çerçevesiyle açıklanabilecek bir mesele değildir. Nitekim bu durum ibadet takviminin toplumsal hayattaki karşılığının zayıflaması, kutsal zaman bilincinin gündelik pratiklerde geri plana itilmesi ve dinî referansların

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cûfi Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasır (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Bed'i'l-Halk", 2.

⁴⁰ et-Tevbe 9/37.

⁴¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/504.

⁴² Kayhan, "Son Zaman Ayarı-II: 'Nes'i' ya da Haram Aylara Müdahale", 23.

⁴³ Recep Yılmaz, "Batıda ve Türk İslâm Kültüründe Tarihsel Zaman Algısı", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2022), 905.

⁴⁴ Hüseyin Algül, "Haram Aylar", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/105.

⁴⁵ et-Tevbe 9/36-37.

belirleyiciliğinin azalması gibi daha geniş ölçekli dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle mesele, normatif düzlemdeki tartışmaların ötesine geçerek dinî bilincin toplumsal görünürlüğü ve sürekliliğiyle irtibatlı bir problem alanına işaret etmektedir. Buna ek olarak zaman algısının, otorite yapılarının ve toplumsal hafızanın dönüşümüyle yakından ilişkilidir. Haram ayları unutturan temel sebepleri sistematik biçimle incelemesi elzemdir.

2. 1. Modern Ulus-Devlet Yapılarının Dinî Takvimler Üzerindeki Etkisi

Modern dönemde haram aylar bilincinin zayıflaması, İslam dünyasının bütününde homojen bir süreç izlememiştir. Her ülkenin modernleşme tecrübesi ve hukuki tercihlerine göre farklı seyretmiştir. Bazı İslam ülkeleri kamerî takvimi resmî veya dinî hayatın merkezinde tutmaya devam etse de küresel ekonomik sistem ve seküler zaman yönetimi bu coğrafyalarda dahî haram ayların toplumsal/hukuki işlevini sembolik bir düzeye indirgemıştır. Türkiye özelinde ise bu dönüşüm daha radikal bir kopuşla gerçekleşmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin⁴⁶ yıkılışının ardından kurulan Cumhuriyet yönetiminin hicrî takvim yerine milâdî takvimi resmî zaman ölçütü olarak benimsemesi, dinî zaman algısının kamusal alandan çekildiği yeni bir döneme işaret eder.⁴⁷ Takvim değişikliği, teknik bir düzenleme olmanın ötesinde toplumun ritmini belirleyen referans çerçevesinin köklü biçimde dönüşmesi anlamına gelmektedir. Takvim değişikliğiyle birlikte haram aylar gibi dinî düzene dayalı uygulamalar gündelik hayatın akışından büyük ölçüde kopmuştur. Hatırlanması ise bireysel hafıza ve belirli çevrelerin dini pratikleriyle sınırlı bir alana sıkışmıştır. Dolayısıyla modern dönemde haram aylara riayetin zayıflaması yalnızca bireysel bilinç eksikliğinden kaynaklanmamıştır. Bunun yanında devletin resmî takvim tercihiyle doğrudan ilişkili yapısal bir dönüşümün neticesidir.

Modern ulus-devletlerin ortaya çıkışı, zamanın örgütlenişi ve toplumsal algının düzenlenişi açısından köklü bir dönüşüm meydana getirmiştir. Yeni siyasal yapı, toplumu bir arada tutan ortak bir zaman algısına ihtiyaç duyduğundan dinî düşünceden bağımsız, yeknesak ve merkezi bir zaman düzeni oluşturmayı hedeflemiştir.⁴⁸ Böylece kamerî takvimlerin toplumsal işleyişteki belirleyici rolü giderek azalmıştır. Dinî takvimler kamusal alanda sembolik konuma itilmiştir. Modern dönemin dönüştürdüğü toplumsal düzen yalnızca teknik bir takvim değişikliği değil aynı zamanda toplumsal hafızanın ve dinî ritüellerin görünürlüğünü doğrudan etkileyen bir zihniyet değişimi anlamına gelmektedir.

Ulus-devlet yapısının benimsediği seküler zaman anlayışı, zamanın kutsallığını değil ekonomik üretim, bürokratik işleyiş ve siyasi kontrol mekanizmalarının gerektirdiği standartlaşmayı öncelemiştir. Böyle bir modelde yılın belli dönemlerine dinî anlamlar yükleyen uygulamalar, kamusal düzen açısından tali bir unsur olarak görülmüştür. Üstelik kimi durumlarda modernleşme projesinin önünde bir engel olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle haram aylar gibi tarihsel olarak toplumun ritmini belirleyen bir gelenek, modern devletlerin benimsediği seküler zaman tasavvuru içinde doğal olarak işlevsel zeminini kaybetmiştir.⁴⁹

Ulus-devletlerin savaş hukuku ve güvenlik politikaları, takvimsel sınırlamalardan bağımsız olarak şekillenmiştir. Modern orduların varlığı, merkezi yönetimin güçlenmesi ve devletin güvenliği tesis etmedeki kurumsal kapasitesi, haram ayların Câhiliye ve erken İslâm dönemlerinde üstlendiği fonksiyonları büyük ölçüde gereksizleştirmiştir. Bu durum, haram ayların temsil ettiği barış düzeninin modern siyasî yapı tarafından ikame edildiği iddiasına kapı aralamıştır. Ancak bu iddianın her coğrafyada karşılık bulmadığı da aşıkardır. Zira günümüzde çatışmaların mahiyeti, haram ayların kapsamına giren geleneksel savaş usullerinin çok ötesine geçmiş durumdadır. Bunun yanı sıra toplu kıyımlar, iç savaşlar ve düzensiz şiddet olayları modern ulus-devletin "barış üreticisi" rolünü tartışmaya açmaktadır.⁵⁰

⁴⁶ İslam devlet geleneğinde haram ayların dokunulmazlığı, fikhî bir hüküm olmanın ötesine geçerek kurumsal bir askerî-hukukî teamül olarak varlığını sürdürmüştür. bk. Ahmet Özel, "İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 116. Özellikle Osmanlı Devleti'nde haram aylar, ordunun lojistik planlaması, hac yollarının güvenliği ve diplomatik ateşkes süreçleri için stratejik bir zemin teşkil etmiştir. Bu bakımdan modern dönemdeki takvim değişikliği, sadece bir ölçü birimi değişimi değildir. Aynı zamanda zamanın bu tarihsel, hukukî ve manevi koruma kalkanından tecrit edilmesi anlamına gelmektedir. bk. Abdülkadir Özcan, "Hac", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/404-408.

⁴⁷ Bekir Cantemir, *Zaman Anlayışının Değişimi: Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Takvim ve Saat* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 80.

⁴⁸ Kemal Er, "Ulus-Devletin Bağımlılık İlişkileri Açısından Toplumsal İşlevi ve Türkiye", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2014), 44.

⁴⁹ Özgür Aydın, "Devlet Alanında Zamanı Anlamlandırma Yetkisinin Hukuki Boyutu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 73/3 (2024), 1853.

⁵⁰ Ali Bulaç, *Modern Ulus Devlet* (İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2007), 27-29.

Modern devletlerin dinî zaman algısını kamusal alandan çekmesi, bireylerin haram aylara yönelik farkındalığını da zayıflatmıştır. Toplumsal bilinç, devletin resmi zaman düzeni ile uyumlu biçimde şekillendiğinden dinî takvimler kamusal görünürlüğünü kaybettikçe toplumun geniş kesimleri tarafından hatırlanmayan birer kavramsal bilgiye dönüşmüştür.⁵¹ Bu durum, haram ayların sadece hukukî boyutunun değil kültürel ve ahlâkî yönlerinin de zayıflamasına neden olmuştur.

Modern ulus-devlet yapıları, haram aylar geleneğinin toplumsal işlevini doğrudan hedef almamış olsa bile zamanın kutsallığına dayalı düzeni görünmez kılan bir zihniyet dünyası üretmiştir. Mevcut dönüşüm, haram ayların modern dönemde neden hatırlanmadığını ve gündelik hayatta neden karşılık bulmadığını anlamak için göz ardı edilemeyecek bir arka plan sunmaktadır.⁵²

2. 2. Modern Hukuk Sistemlerinde Haram Aylara Yer Verilmemesi

Modernleşme süreçleri İslam dünyasında farklı hız ve yöntemlerle seyretmiş olsa da dinî takvimin kamusal ve hukukî alandan dışlanması genel bir eğilim olarak öne çıkmıştır. Bu dönüşümün en sistematik ve radikal örneği ise Türkiye tecrübesinde gözlemlenmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte yürürlüğe konulan hukuk reformları kurumsal bir değişimi gerçekleştirmiştir. Toplumun zaman tasavvurunu da doğrudan etkileyen köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. 1926'da kabul edilen Türk Medenî Kanunu, aynı yıl yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu ve ardından gelen idari düzenlemeler, toplumsal hayatın tüm alanlarını pozitif hukuk ilkeleri üzerine yeniden şekillendirmiştir.⁵³ Bu kapsamda hukuk, dinî takvimlerden bağımsız, yeknesak ve seküler bir zaman örgüsü içerisinde işletilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla haram aylar gibi tarihsel olarak toplumsal düzeni belirleyen dinî zaman dilimleri, modern hukuk sisteminin normatif çatısı içinde doğal bir karşılık bulamamıştır.

Hukuk devriminin temel amacı, toplumsal işleyişi dinî kaynaktan bağımsızlaştırarak kanun merkezli bir düzen tesis etmektir. Bu dönüşüm, İslam dünyasının genelinde farklı tonlarda tezahür etmiştir. Örneğin Mısır'da hukuki modernleşme süreçleri dinî ve seküler mahkemelerin bir süre bir arada var olmasıyla sonuçlanmıştır. Suudi Arabistan gibi kamerî takvimi resmî statüde koruyan ülkelerde dahî küresel finansal gereklilikler sebebiyle zaman yönetimi pratik olarak milâdî sisteme evrilmiştir. Türkiye tecrübesinde ise bu süreç diğer İslam ülkelerinden farklı olarak daha köklü ve yapısal bir kopuşu ifade eden takvim reformuyla fiilen hukukî bir zorunluluk hâlini almıştır. 1925 yılında çıkarılan Takvim, Saat ve Ölçüler Hakkında Kanun, sadece teknik bir değişiklik olmayıp, toplumsal düzenlemelerde esas alınan zaman birimini dinî referanslardan ayıran kritik bir müdahale niteliği taşımaktaydı.⁵⁴ Milâdî takvimin kabulü, hukukun işletilmesinde ortak bir zaman standardı sağlarken dinî takvime bağlı uygulamaların kamu hukuku alanındaki etkisini de ortadan kaldırdı. Bu durum, haram ayların hukuken tanınmasını fiilen imkânsız hâle getirdi. Çünkü modern hukuk ayların dinî mahiyetine değil takvimin idari ve teknik işlevine odaklanıyordu.

Zamansal dönüşümü yalnızca ulusal reformlarla sınırlı görmek eksik olur. 20. yüzyılın ortalarından itibaren küresel kapitalist düzenin uluslararası hukuk normlarının ve modern devlet aklının Müslüman toplumlar üzerindeki belirleyici etkisi dinî takvimlere dayalı pratikleri kamusal alandan daha da uzaklaştırmıştır. Müslüman ülkelerin büyük bölümü ekonomik entegrasyon, uluslararası ticaret, küresel finans sistemi ve modern devletçilik anlayışı sebebiyle milâdî takvimi esas alan seküler bir hukuk zeminine yönelmiştir. Bunun neticesinde haram aylarda savaşmanın, çatışmayı durdurmanın veya toplumsal hayatı düzenlemenin gerekli olduğuna dair tarihsel bilinç giderek zayıflamıştır. Kapitalist üretim döngüsünün kesintisiz çalışma mantığı, dinî zaman dilimlerinin ritmini görünmez kılmıştır. Küresel sistemin dayattığı zaman algısı, haram ayların toplumsal hafızadaki yerini büyük ölçüde görünmez hâle getirmiştir.⁵⁵

Modern ulus-devlet yapısı ve uluslararası hukuk normları, savaş ve barış durumunu belirli kutsal zaman dilimlerine değil egemenlik hakları ve küresel antlaşmalara bağlamıştır. Bu durum, İslam dünyasının genelinde haram ayların çatışmasızlık zemini olma vasfını hukuken işlevsiz kılmıştır. Nitekim modern hukuk sisteminde herhangi bir ceza, güvenlik tedbiri veya idarî düzenleme dinî zamanlara göre tayin

⁵¹ Rita H. Mataragnon, "Modernization and Religion: Must They Move in Different Direction?", *The Many Faces of Religion and Society*, ed. M. Darrol Bryant- Rita H. Mataragnon (A New Era Book, 1985), 170.

⁵² Ayşe Şallı, "Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi", *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (2017), 76.

⁵³ Belgin Tezcan Aksu, "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz", *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 399.

⁵⁴ Refik Topkan, *Topkan'ın Sürekli Takvim'i* (Ankara: Ankara Neşriyat, 1962), 27-28.

⁵⁵ Şallı, "Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi", 77.

edilmediğinden haram ayların çatışmasız dönem oluşturma amacı hukuken karşılık bulmamıştır. Cumhuriyet'in kurduğu düzen, barış ve güvenliği hukuk eliyle sürdürmeyi hedeflediği için yılın belirli dönemlerinde çatışmanın durdurulmasına yönelik dinî bir gereklilik öngörülmemiştir. Nitekim ceza hukuku, kamu güvenliği, ticaret kanunları ve yol güvenliği gibi alanlarda yapılan düzenlemeler yılın hiçbir dönemini diğerleri karşısında ayrıcalıklı kılmadı. Böylece haram ayların tarih boyunca taşıdığı toplumsal işlev, modern hukuk tarafından başka araçlarla ikame edilmiş oldu.

Devletin resmî takvimi üzerinden yürüyen bürokratik işleyiş, toplumun zaman algısını da dönüştürdü. Bu dönüşüm sadece Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. Ürdün, Fas veya Malezya gibi ülkelerde de bürokratik mesai kavramı ve küresel piyasalarla uyum zorunluluğu, dinî takvimin toplumsal ritmi belirleme gücünü zayıflatmıştır. Resmî tatiller, çalışma günleri, ekonomik faaliyetlerin planlanması, eğitim öğretim yılı gibi tüm alanlar milâdî takvime göre düzenlendiği için haram ayların hatırlanma zemini doğal olarak daraldı. Bu bağlamda hukukun zaman üzerindeki etkisi yalnızca normatif değil kültürel bir yön de taşıdı. Haram ayların toplumsal hafızadaki yeri, hukuk sisteminin seküler zaman anlayışı karşısında giderek görünürlüğünü kaybetmiştir.⁵⁶

Modern hukuk düzeni, dinî takvimlere alan açmaya yönelik herhangi bir kurum geliştirmedeği gibi dinî zaman dilimlerini toplumsal düzenlemelerde belirleyici bir unsur olarak kabul etmemektedir. Bu durum, haram ayların modern dönemde yalnızca fikhî bir kavram olarak hatırlanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla modern hukuk sistemleri, doğrudan yasaklayıcı bir tutum sergilemeseler de dinî zamanın kamusal düzeni şekillendirme imkânı fiilen ortadan kaldırmıştır. Haram aylara riayet kültürünün zayıflamasına yapısal bir zemin hazırlamıştır.⁵⁷

Modern dönemle karşılaştırıldığında, Câhiliye Araplarının haram aylara yönelik hassasiyetinin toplumsal hayatta daha görünür bir etki ürettiği de dikkat çekmektedir. Dönemin kabile yapısı, bütün zaafalarına rağmen belirli kutsal zamanlara riyeti ortak bir toplumsal norm hâline getirebilmiştir. Savaşın askıya alınması gibi uygulamalar bu normun doğal uzantısı olarak kabul görmüştür.⁵⁸ Buna karşılık modern dönemde, hem ulus-devlet hukukunun seküler karakteri hem de küresel siyasi düzenin çatışma dinamikleri dikkate alındığında, haram ayların barışa dair tarihsel işlevinin fiilen ortadan kalktığı görülmektedir. Özellikle Cumhuriyet sonrası hukuk sisteminde dinî takvimlerin kamusal alandaki belirleyiciliğinin kaldırılması, laiklik ilkesinin gereği olarak zamanın düzenlenmesinde dinî referanslara yer verilmemesi ve toplumsal düzenin tamamen pozitif hukuk tarafından şekillendirilmesi, haram ayların toplumsal karşılığını daha da zayıflatmıştır.⁵⁹ Modern devletin din temelli zaman düzenlemelerine kurumsal bir alan açmaması ve uluslararası hukuk düzeninin de benzer bir eğilimi benimsemesi, bu konuda geçmiş dönemlere kıyasla çok daha sınırlayıcı bir ortam ortaya çıkarmıştır. Böyle bir karşılaştırma, Câhiliye toplumunun dinî kaynaklı zaman düzenlemelerine gösterdiği riayet, bugünün hukuk ve siyaset zeminine kıyasla daha belirgin ve daha bağlayıcı bir toplumsal etki ürettiğini göstermektedir.⁶⁰ Bu riayet kültürü İslam'ın gelişyle birlikte nesh edilmemiştir. Aksine vahyî bir çerçeveye tahkim edilerek erken İslam toplumunun hukukî ve askerî takvimini belirleyen temel bir düstur haline gelmiştir. Asr'ı Saâdet'ten itibaren İslam'ın siyasi ve askerî açıdan en güçlü olduğu dönemlerde dahi haram ayların dokunulmazlığına riayet edilmiştir.⁶¹ Dolayısıyla Câhiliye'de kabilevî bir gelenek olarak sürdürülen zaman disiplini, İslam devletinin kurumsallaşma sürecinde uluslararası bir hukuk normuna dönüşerek toplumsal barışın teminatı kılınmıştır. Her iki dönemin değerler sistemi, otorite yapısı ve zaman algısının farklılığını ortaya koyan önemli bir karşıtlık olarak değerlendirilebilir.

2. 3. Haram Aylara Dair Geleneksel Bilginin İtibarsızlaştırılması

Modern dönemde haram aylara yönelik duyarlılığın kaybolmasının arka planında, toplumsal hafızayı besleyen geleneksel aktarım kanallarının zayıflaması önemli bir yer tutmaktadır. İslam coğrafyasının genelinde modernleşme süreçleri ve seküler zaman yönetimlerinin kabulüyle beraber dinî zaman algısının kamusal hayattan çekilmesi mevcut geleneğin kuşaklar arası aktarımı doğal olarak sınırlamıştır. Aile, mahalle,

⁵⁶ Tezcan Aksu, "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz", 399-400.

⁵⁷ Maurice Barbier, *Modern Batı Düşüncesinde Din Ve Siyaset*, çev. Özkan Gözel (İstanbul, 1999), 16.

⁵⁸ Algül, "Haram Aylar", 16/105-106.

⁵⁹ Mustafa Kelebek- Emre İlbars, "Cahiliye Dönemi Araplarında Hukukun Kaynağı Problemi", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (2024), 281282.

⁶⁰ Mehmet Fatih Korkmaz, "Kur'an Bağlamında Cahiliyenin Evrenselliği Meselesi", *II. Genç Akademisyenler Sempozyumu "Cahiliye Dönemi"*, ed. Feyza Betül Köse (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020), 58-59.

⁶¹ Şulul, "Hicrî Takvimin Ortaya Çıkışı", 150; Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 1/72-74.

medrese ve cami gibi hafızayı canlı tutan yerel kurumların işlevinin daralması, dinî ritüellerin sürekliliğini sağlayan ortak zamansal bilincin parçalanmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet döneminin eğitim politikaları, dinî bilginin aktarımında yeni bir paradigma ortaya koymuştur. Resmî müfredatın temel belirleyici hâle gelmesi, geleneksel bilginin aile içi veya topluluk temelli aktarımını daha da daraltmıştır. Din derslerinin içerik olarak yoğun biçimde ibadet, inanç esasları ve ahlâkî değerlendirmelere yönelmesi; tarihsel ve kültürel ritimlerin (haram aylar, panayırlar, kutsal zaman döngüleri vb.) eğitimde yer bulmasını güçleştirmiştir. Böylece haram aylar, kuşaktan kuşağa doğal yolla taşınan bir pratik olmaktan çıkarak daha çok akademik bilgi düzeyine indirgenmiştir.⁶²

Modern yaşamın hızlanan temposu zamandan kopuşu derinleştirmiştir. Takvimlerin sekülerleşmesi, gündelik hayatın dinî ritimlerden bağımsız bir akışa kavuşması ve bireyin zaman kullanımının büyük oranda ekonomik ve sosyal taleplerle şekillenmesi, kutsal zaman bilincini geri plana itmiştir. Bunun yanı sıra, medya ve popüler kültürün şekillendirdiği yeni yaşam tarzlarında dinî zaman algısının karşılık bulmaması, genç kuşaklar için haram ayların anlamını daha da uzaklaştırmıştır.⁶³

Toplumsal hafızadaki haram aylara dair düşünce zayıflaması yalnızca bilgi eksikliğinden ibaret değildir. Aksine bu durum dinî pratiklerin sürekliliğini sağlayan kolektif tecrübenin yapısal olarak çözülmesinden kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, haram aylar modern öncesi dönemde hayatın ritmini belirleyen hukukî ve sosyal bir zemin teşkil ederken; modern dönemde haram aylara dair kolektif hassasiyetler, gündelik hayatın rutinlerinden koparak sadece ferdî birer dindarlık unsuru haline gelmiştir. Eğitim kurumlarında, aile yapısında ve dini-manevî rehberliği üstlenen sosyal çevrede yaşanan dönüşüm, haram aylar gibi tarihsel ve kültürel olarak önemli olan uygulamaların gündelik hayatta yeniden anlam kazanmasını zorlaştırmaktadır. Haram aylara olan uzaklık giderilmedikçe, bu tür uygulamaların toplumsal bilinçte yeniden yer edinmesi güç görünmektedir.

2. 4. İslâm Dünyasındaki Siyasi Bölünmüşlük ve Ortak Zaman Birliğinin Kaybı

İslâm dünyasında modern dönemle birlikte belirginleşen siyasi bölünmüşlük; İslam coğrafyasının farklı siyasi sınırlarla birbirinden ayrılması ve her devletin modernleşme serüveninde seküler zaman yönetimlerini (miladi takvim, hafta sonu tatili vb.) esas almasıyla ilgilidir. Bu parçalı yapı, dinî zaman bilincinin (haram aylar gibi) tüm coğrafyada eşgüdümlü ve ortak bir zeminde yaşatılmasını zorlaştıran temel etkenlerden biri haline gelmiştir. Ulus-devlet yapılarının ortaya çıkışı, her bölgenin kendi siyasal önceliklerini ve kurumsal düzenlemelerini öne çıkarmasına yol açmıştır. Bu durum ortak zaman tasavvurunun korunmasını güçleştirmiştir. Bunun sonucunda, haram aylar gibi kolektif bilinç ve ortak ritüel gerektiren dinî uygulamalar, geniş bir coğrafyada müşterek bir şekilde yaşatılamaz hâle gelmiştir. Örneğin, modernitenin getirdiği bireyselleşme süreçleri Müslüman toplumlar arasındaki ortak değerler eksenli dayanışma ağlarının ve kolektif şuurun zayıflamasına yol açmaktadır. Eskiden haram ayların girişiyle birlikte ticari kervanların güvenle yola çıkması, panayırların kurulması ve toplumsal bir sükûnet ikliminin hâkim olması gibi “müşterek hayat ritmi” söz konusuysa; bugün bu aylar sadece bireysel takvimlerde birer not olarak kalmıştır. Bu da dinin toplumsal barışı inşa eden dönüştürücü gücünün kamusal alanda etkisizleşmesiyle sonuçlanmıştır.

Farklı ülkelerde uygulanan eğitim politikaları, dinî içerikli müfredatların çeşitlenmesine ve birçok yerde bu konunun yalnızca tarihî bir bilgi olarak aktarılmasına neden olmaktadır. Böylece haram ayların taşıdığı anlam, nesilden nesile aktarılan bir değer olmaktan çıkmaktadır. Daha çok tarih anlatılarının bir parçasına dönüşmektedir. Siyasi kırılmaların derinleşmesi, bu bilgi ve bilinç kopuşunu daha görünür hâle getirmektedir. Bu dönüşümün asıl yapısal sorunu, dinî zamanın yaşayan bir ahlâkî fren mekanizması olma vasfını yitirmesidir. Haram ayların sadece bir tarih anlatısına indirgenmesi, bu ayların tarihsel süreçte üstlendiği toplumsal mukavele ve doğal ateşkes işlevinin modern kriz anlarında devre dışı kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bilginin pratikten kopması, İslam coğrafyasının kendi iç dinamikleriyle üretebileceği barışçıl çözüm zeminlerini zayıflatmaktadır. Dini sembollerin toplumsal gerilimleri dindirme gücünü sadece teorik bir nostaljiye hapsedmektedir. Dolayısıyla mesele sadece bir takvim değişikliği değil aynı zamanda manevi bir otoritenin toplumsal denetim gücünü kaybetmesi problemidir.

⁶² Celalettin Vatandaş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi”, *Istanbul Journal of Sociological Studies* 42 (2010), 50-51.

⁶³ Abdullah Özbolat, “Postmodern Dünyada Din: Yaygınlaşan Dinsellik, Yüzeyselleşen Dindarlık”, *Journal of Islamic Research* 28/3 (2017), 268.

Haram aylara yönelik tabloyu ağırlaştıran bir başka unsur, mezhep temelli ayrışmaların zamanla daha keskin bir hâl almasıdır. İslâm dünyasının farklı bölgelerinde ortaya çıkan ideolojik rekabetler, dış güçlerin bölgesel politikalarıyla birleştiğinde, tarihsel olarak ortak olan pek çok dinî hassasiyet zayıflamıştır. Literatürde sıkça vurgulandığı üzere, dış müdahalelerin ve jeopolitik çıkar çatışmalarının Müslüman toplumlar arasındaki birliktelik alanlarını daraltması, haram aylar gibi müşterek ritüellerin hatırlanmasını güçleştirmiştir.⁶⁴ Bu hatırlama süreci, sadece tarihî bir takvim bilgisinin ihyası değildir. Müslüman toplumların çatışma dönemlerinde sığınabileceği ortak bir barış hukuku ve dokunulmaz zaman dilimi bilincinin yaşatılması açısından hayatidir. Bu kolektif hafızanın zayıflaması, modern dönemdeki jeopolitik krizlerin dinî ve manevi bir süzgeçten geçirilmeden sadece seküler ve askeri mantıkla yönetilmesine imkân tanır. Dolayısıyla geleneksel barış mekanizmalarının tamamen devre dışı kalmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, bazı aktörlerin siyasal çıkarları doğrultusunda çatışma dönemlerini dinî zaman kavramından bağımsız şekilde yürütmeleri, geçmişte nesi' uygulamasına zemin hazırlayan zihniyetin modern türleri olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵

İslâm dünyasında son yüzyılda artan bölgesel çatışmalar, güvenlik krizleri ve iç karışıklıklar, haram ayların barış ve sükûnet çağrısını hatırlatacak ortak bir zemin oluşturmayı daha da zorlaştırmaktadır. Devletlerin kendi güvenlik politikalarını önceliklendirmesi, dinî takvime dayalı bir barış döneminin gündem dışı kalmasına yol açmaktadır.⁶⁶ Bu olay, geçmişte kabile toplumlarının sınırlı imkânlarla bile gözetebildiği haram aylara saygının, modern siyasi yapılar içinde neden zayıfladığını da göstermektedir.

Sonuç itibarıyla, bölgesel farklılıkların arttığı günümüz İslâm coğrafyasında ortak bir zaman bilinci oluşturacak kurumsal mekanizmaların yok denecek kadar zayıf olması, haram ayların hatırlanmasını ve müşterek bir ritim içinde yaşanmasını güçleştirmektedir. Böylece tarihsel süreçte toplumsal düzeni destekleyen bu uygulama, günümüz siyasi ve kurumsal gerçeklikleri içinde görünürlüğünü büyük ölçüde kaybetmektedir.

Sonuç

Haram aylar, Câhiliye Arap toplumunda yalnızca savaş yasağının uygulandığı dönemlerden ibaret değildir. Güvenlik, ticaret, toplumsal denge ve kutsal zaman algısının birlikte örüldüğü köklü bir gelenek niteliği taşımaktadır. Kabileler arası çatışmaların yılın belirli dönemlerinde askıya alınması, haram ayları hem toplumsal barışın hem de ekonomik canlılığın sürdürüldüğü müşterek bir düzen unsuru hâline getirmiştir. Ancak nesi' uygulaması, bu düzenin kabile çıkarları doğrultusunda manipüle edilmesine yol açmıştır. Zamanın kutsallığını zedeleyerek geleneğin işleyişini bozan bir pratik hâline gelmiştir. Kur'an'ın bu müdahaleye güçlü bir şekilde karşı çıkması, zamanın ilâhî düzenine bağlılığın teyidi ve haram ayların asli mahiyetinin yeniden tesis edilmesi açısından belirleyici bir dönüm noktası olmuştur.

Erken İslâm toplumunda ilâhî takvimin net biçimde belirlenmesi hem ibadet hayatının hem de toplumsal düzenin sağlam bir zemine oturmasını sağlamıştır. Buna rağmen modern dönemde haram aylara yönelik farkındalığın ciddi biçimde zayıfladığı görülmektedir. Milâdî takvimin resmî ölçüt hâline gelmesi, hukuk sistemlerinin sekülerleşmesi, ulus-devlet yapılarının dinî ritimlerden bağımsız bir toplumsal düzen kurması ve küresel zaman algısının standartlaşması gibi gelişmeler, haram ayların toplumsal hayattaki karşılığını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu süreçte dinî zaman bilincinin kamusal görünürlüğü azalmıştır. Haram aylar tarihsel bir bilgi düzeyine indirgenmiştir. Buna eşlik eden siyasi parçalanmışlık, mezhepsel ayrışmalar ve ortak zaman bilincini besleyen geleneksel aktarım kanallarının zayıflaması, haram aylara yönelik kolektif duyarlılığın kaybolmasını hızlandırmıştır.

Bugün haram ayların hatırlanması, klasik anlamıyla savaş yasaklarını uygulamaktan öte zamanın kutsallığını fark eden bir bilinç inşasına ihtiyaç duymaktadır. Bu ayların temsil ettiği barış, güvenlik ve toplumsal huzur ilkeleri, modern dünyanın seküler zaman tasavvuru içerisinde sadece tarihsel bir olgu olarak değerlendirilmenin ötesinde küresel krizlere karşı İslam dünyasının kendi iç dinamikleriyle geliştirebileceği özgün bir barış modeli olarak stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla mevcut ilkelerin yeniden yorumlanması, günümüz çatışma çözümü arayışlarında manevi bir denetim mekanizmasının eksikliğini giderecek kuramsal bir ihtiyaçtır. Haram ayların salt tarihsel bir gelenek olarak görülmemesi gerekir. Bilakis haram aylar,

⁶⁴ David Rosen, "Religion, Identity and Mideast Peace", *The Review of Faith and International Affairs* 7/2 (2009), 55-56.

⁶⁵ Mustafa Fayda, "Nesi", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/578-579.

⁶⁶ Fülya Özkan, "Orta Doğu'da Ulus-Devlet, Çoğulcu Kimlik Yapısı ve Jeopolitik Çıkarlar", *Akdeniz İİBF Dergisi* 21/2 (2021), 180-181.

Kur'ân'ın ihtiva ettiği zaman anlayışı, toplumsal düzen vizyonu ve ahlâkî bilinç inşası açısından evrensel bir değer taşımaktadır. Kur'ân'ın bu uygulamayı teyit ederek ilahî bir zemine oturtması, onu yerel ve geçici bir adet olmaktan çıkarıp kalıcı bir hukuk normuna dönüştürmüştür. Dolayısıyla haram aylar, sadece geçmişin belirli bir kesitiyle sınırlı bir uygulama değil barış ve güvenliğin tesisi noktasında her dönemde geçerliliğini koruyan dinamik bir kurumu ifade etmektedir. Dinî-toplumsal hafızayı diri tutan, barış ve güvenlik ideallerine işaret eden, yeniden düşünülmesi gereken bir ilâhî zaman bilinci olarak değerlendirilmeye devam edilmelidir.

Kaynakça / References

- Acar, Cafer. *Cahiliye’de ve Risalet Döneminde “Savaş” Olgusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Aladieh, Salamah Salih Sulayman. *Meccah Trade Prior to the Rise of Islam*. Durham: University of Durham, 1991.
- Algül, Hüseyin. “Haram Aylar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/105-106. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî târihi’l- ‘Arab kable’l-İslâm*. 20 Cilt. Beyrut: Dârus-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Altuntaş, Hacı Mehmet. *Cahiliye Çağında Hz. Peygamber’in Vefatına Kadar Kan Davası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*. 4 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 20. Basım, 2017.
- Aydın, Özgür. “Devlet Alanında Zamanı Anlamlandırma Yetkisinin Hukuki Boyutu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 73/3 (2024), 1837-1863.
- Barbier, Maurice. *Modern Batı Düşüncesinde Din Ve Siyaset*. çev. Özkan Gözel. İstanbul, 1999.
- Başar, Kevser. *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bîrûnî, Ebü’r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-. *el-Âsârü’l-bâkiye ‘ani’l-kurûnîl’-hâliye*. Leipzig: Chronologie Orientalischer Völker von Al-Berunî, 1923.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cûfî. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasır. Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bulaç, Ali. *Modern Ulus Devlet*. İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2007.
- Cantemir, Bekir. *Zaman Anlayışının Değişimi: Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Takvim ve Saat*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü’l-Muhîtt fî’t-Tefsîr*. nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Alî Muhammed Mu’avvid. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1420/2001.
- Ebüssuûd Efendi, Ebüssuûd el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*. Beyrut: Daru İhyai’t-Türâs, ts.
- Er, Kemal. “Ulus-Devletin Bağımlılık İlişkileri Açısından Toplumsal İşlevi ve Türkiye”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2014), 43-63.
- Ezrakî, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed b. Velîd el-. *Ahbaru Mekke ve me cae fiha mine’l-âsâr*. thk. Rüştî Salih Melhas. 2 Cilt. Beyrut: Daru’l Endülüs li’l-Neşir, ts.
- Fayda, Mustafa. “Nesî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/578-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 1993.
- Hudârî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-. *Muhâdarâtü târihi’l-ümemi’l-İslâmiyye: ed-Devletü’l-Ümeviyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 9. Basım, ts.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu’mânî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî ‘ulûmi’l-Kitâb*. nşr. Alî Muhammed Mu’avvid. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *Tahrîru’l-Ma’ne’s-Sedîd ve Tenvîru’l-Akli’l-Cedîd min Tefsîri’l-Kitâbi’l-Mecîd*. 30 Cilt. Tunus: Dâru’t-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Habîb, Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. Beyrut: Dâru’l-Âfâk el-Cedîd, ts.
- İbn Rüşd, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-Beyân ve’t-tahsîl*. thk. Muhammed Haccî - Ahmed Şarkâvî. 18 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru’l-mağribî’l-İslâmî, 2. Basım, 1408/1988.
- İbnü’l-Esîr, Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî’t-Târih*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l Fikr, ts.

- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-. *el-Eğânî*. Dâru'l-Kütüb, 1963.
- Karaman, Hayrettin - Çağrı, Mustafa. *Kur'an-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2017.
- Karateke, Ayşenur Fidan. "Bir Kur'an Üslubunun Ahkâmlaşma Süreci: Haram Aylar". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 64/1 (Ağustos 2025), 123-137.
- Kayhan, Veli. "Son Zaman Ayarı-II: 'Nes'i' ya da Haram Aylara Müdahale". *Bilimname* 28/1 (2015), 9-25.
- Kelebek, Mustafa - İlbars, Emre. "Cahiliye Dönemi Araplarında Hukukun Kaynağı Problemi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (2024), 264-284.
- Korkmaz, Mehmet Fatih. "Kur'an Bağlamında Cahiliyenin Evrenselliği Meselesi". *II. Genç Akademisyenler Sempozyumu "Cahiliye Dönemi"*. ed. Feyza Betül Köse. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020.
- Köse, İrfan. "Haram Aylar Kavramının Tarihsel Okunuşu Üzerine Bir Araştırma". *Tarih Araştırmaları-II*. ed. Yunus Emre Tansü - Semra Çerkezoğlu. Ankara: İksad Yayınları, 2022.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi'li-Ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Hişam Semir el-Buhari. 20 Cilt. Riyad, 2003.
- Mataragnon, Rita H. "Modernization and Religion: Must They Move in Different Direction?" *The Many Faces of Religion and Society*. ed. M. Darrol Bryant - Rita H. Mataragnon. A New Era Book, 1985.
- Özbolat, Abdullah. "Postmodern Dünyada Din: Yaygınlaşan Dinsellik, Yüzeyselleşen Dindarlık". *Journal of Islamic Research* 28/3 (2017), 265-278.
- Özcan, Abdülkadir. "Hac". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/400-408. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Özel, Ahmet. "İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 105-122.
- Özkan, Fülya. "Orta Doğu'da Ulus-Devlet, Çoğulcu Kimlik Yapısı ve Jeopolitik Çıkarlar". *Akdeniz İİBF Dergisi* 21/2 (2021), 180-190.
- Rosen, David. "Religion, Identity and Mideast Peace". *The Review of Faith and International Affairs* 7/2 (2009), 55-59.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sireti'n-nebeviyye li'bni Hişam*. thk. Abdurrahman el-Vekil. 7 Cilt. Kahire, 1968.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-. *ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsiri'l-Me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut, 1983.
- Şallı, Ayşe. "Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi". *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (2017), 55-82.
- Şulul, Kasım. "Hicrî Takvimin Ortaya Çıkışı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2002), 145-166.
- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsiri'l-Kur'an*. 20 Cilt. Beyrut, 2. Basım, 1973.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu'l-Taberî= Târîhu'r-rûsul ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türâs, 3. Basım, 1387.
- Tezcan Aksu, Belgin. "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 382-413.
- Topkan, Refik. *Topkan'ın Sürekli Takvim'i*. Ankara: Ankara Neşriyat, 1962.
- Tüysüz, Cem - Hira, Zehra. "Hz. Muhammed Döneminde Medine'de İktisadi Hayat". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 63 (2018), 447-484.

- Ünver, Mustafa. “Nesî Âyeti ve Modern Nesî Uygulamaları”. *Diyanet İlmî Dergi* 52/2 (2016), 43-68.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l A'lemî, 3. Basım, 1409/1989.
- Vatandaş, Celalettin. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi”. *Istanbul Journal of Sociological Studies* 42 (2010), 41-62.
- Yılmaz, Recep. “Batıda ve Türk İslam Kültüründe Tarihsel Zaman Algısı”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2022), 899-912.
- Zehmahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşaf an hakaiki gavazimi't-tenzil ve uyunû'l-ekâvil fi vucuhi't-te'vil*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyad, 1998.